

ŞEYH SAİT İSYANI, İNGİLTERE VE MUSUL (13 Şubat 1925) SHEIKH SAIT REBELLION ENGLAND AND MOSUL, (February 13, 1925)

Hilmi ÖZDEN *

Özet

Halifeliğin kaldırılmasını bahane eden çevreler Doğu Anadolu'da Şeyh Sait İsyanını çıkarmıştı. Bu İsyana daha önceden planlanmış İngiltere'nin desteğinde gerçekleştirmek isteniyordu. O sıralar Musul meselesi ile ilgilenen Türkiye İngiltere'nin kışkırttığı isyanlar sebebiyle iç sorunları çözmek istedi. Aksi halde yeni devlet yıkılabilirdi. İngiltere bunu bildiği için Türkiye'yi Musul meselesinin çözümünden uzaklaştırdı ve isyanlarla meşgul etti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, Musul, Şeyh Sait İsyanı

Summary

The groups who excused the abolition of the caliphate launched the Sheikh Sait Rebellion in Eastern Anatolia. This rebellion was intended to be realized with the support of Britain, which was previously planned. At that time Turkey was interesting in the problem of Mosul, Turkey wanted to solve problems of rebellion against provoked from Britain. Otherwise the new state could be destroyed. England knew this, Turkey was too occupied with the solution of Mosul and rebellion.

Keywords: Turkey, England, Mosul, Sheikh Said Rebellion

Giriş

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş sürecinde İngiltere, Türkiye üzerinde diplomatik baskıyı yoğunlaştırmıştı ve 6 Ağustos 1924 günü Musul sorununu tek taraflı olarak, Türkiye'ye danışmadan, Milletler Cemiyetine götürdü. Hemen ertesi günü Hakkari bölgesindeki Nesturiler Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ayaklandırıldı (7 Ağustos) ve İngiliz'in ekmeğine yağ sürdüler. Cumhuriyet henüz birinci yaş gününü bile kutlayamamış iken dış destekli bir saldırıyla karşı karşıya bırakıldı. Halifeliğin kaldırılmasından yaklaşık bir yıl sonra, 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait, "din elden gidiyor" diye doğudaki bazı aşiretleri Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ayaklandırdı. Şeyh Sait, yeşil bayrak açarak, sala getirerek yürüyor, "*Halifelik kaldırıldı, medreseler kapandı, din elden gidiyor*" diye propaganda yapıyordu. Din, (istismarcıların elinde) tehlikeli bir silahtı. İsyana çabucak yayılabilir, yalnız Doğudaki bazı illerle sınırlı kalmayabilir, Orta ve Batı Anadolu'ya da yayılabilirdi. Yayılmaya çalışılıyordu¹.

*Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi,

¹ Bilal Şimşir, **Kürtçülük II (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, 2009, Ankara, s.26.

1. Şeyh Sait İsyanı

Şeyh Sait isyanını² organizatörü ise 1923 yılında kurulmuş olan gizli azadî teşkilatı idi. Şeyh ve aşiret reislerini elde etme gayreti içine giriyorlardı. Şeyh Sait bu hareketin elebaşı olarak ileri sürülmekte idi. Azadî mensupları 1924 yılında ilk kongresini yaparak isyanının planını çizmişlerdi. Ana stratejiyi de tespit etmişlerdi. Şeyh Sait bu toplantıda ön plana çıkarılmıştı. İsyanda 1925 yılına ertelenmişti. İsyan müddetine kadar teşkilat mensupları, aşiret reis ve etkili şeyhlerle temas edip, onları isyan hareketine katılmaya çağırıyor. Hükümet icraatlarına muhalif olan Türk unsurlarla özellikle Hilafet yanlılarını yanlarına almaya gayret ediyorlardı. Dış ülkelerden destek sağlama imkânları aranması da kararlaştırılmıştı. Gürcistan ve Irak'a temsilci gönderilerek Rus ve İngiliz desteğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Araları açık olan aşiret reislerini şeyhler vasıtası ile barıştırma faaliyetine girişilmiştir.

1925 yılında 2. kongresini yapan azadî mensupları, Şeyh Sait'in işareti ile Mayıs 1925'de isyanın başlatılmasına karar vermişti. Şeyh Sait müritlerinin çoğunlukta bulunduğu Lice, Hani, Piran, Palu bölgelerinde hazırlıkları gözden geçirmek için, seyahate çıkmıştır. Lice'nin Hani bucağına gelen Şeyh Sait burada Torakanlı Reşit Ağa, Kör Hüseyin ağa, Eyüpoğlu Zülfi ağa, Pirandan öğretmen Fahri, Şeyh Sait'in kardeşi Abdurrahim ve Miri Hamdi beyin katıldığı bir toplantı yaptı. Ayaklanma tarihi 21 Mart 1925 olarak kararlaştırıldı. Esasen Şeyh Sait 1924 yılının 15 Kasımında oğlu Ali Rıza'yı İstanbul'a göndermiş, Seyid Abdülkadir'den muvafakat almıştır. Seyit Abdülkadir Ali Rıza ile yaptığı bu görüşmeden sonra, avdeti sırasında ona, Mustafa Kemal aleyhinde hazırlanmış beyannameleri de, dağıtmak üzere, teslim etmiştir.

Şeyh Sait'in beyanname mahiyetindeki aşiret reislerine ve bölge halkına yayınladığı fetva şöyledir:

“... Kurulduğu günden beri Din-i Mübin-i Ahmedî'nin temellerini yıkmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti Reisi Mustafa Kemal ile arkadaşlarının ahkâmına aykırı hareket ederek Allah ve Peygamberi inkâr ettikleri ve Halife-i İslâmı sürdükleri için gayr-i meşru olan bu idarenin yıkılmasının bütün İslâmlar üzerine farz olduğu, Cumhuriyetin başında olanların mal ve canlarının Şeriat-i Garrâ-i Muhammediyye'ye göre helal olduğu ilan olunur”³.

² Geniş Bilgi için bakınız: Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Boğaziçi Yayınevi, Ankara, 1992.

³ Yaşar Kalafat, **age.**, s. 204.

2. Hilafet, İngiltere ve Şeyh Sait İsyanı

1919-1926 yılları arasındaki Türk-İngiliz münasebetlerini inceleyen Ömer Kürkçüoğlu, Şeyh Sait isyanıyla ilgili olarak şu hususları belirtmektedir:

“1925 Şubatında Doğu Anadolu'daki Kürt ileri gelenlerinden Nakşibendi, Şeyh Sait'in giriştiği ayaklanma hareketi, Türkiye'nin istikrar ihtiyacını ve dolayısıyla Musul sorununda anlaşmaya varmak zorunluluğunu somut bir biçimde ortaya koydu. Ayaklanmanın dinsel sloganlara dayanması, Halifeliğin kaldırılmasının Kürtler'de böyle bir tepki için elverişli ortam yarattığını ortaya koyar. Ayaklanmanın önderi Şeyh Sait'in, "İslâm'ın Türkler'le Kürtler arasındaki tek bağ olduğu; Türkler de kendi geleceklerini düşünmek zorundadır.” biçiminde söylediği bildirilen sözleri, bu kanıyı güçlendirmektedir. Fakat dinsel sloganların gerisinde "Bağımsız Kürdistan" fikrinin yattığı da anlaşılacaktır⁴.

Halifeliğin kaldırılmış olması, Kürtler'in ayaklanmasında önemli rol oynadığı gibi, Kürt unsurunun çoğunlukta bulunduğu Musul üzerindeki Türk iddiasını da zayıflatmıştır. Milliyetçi düşünceye yabancı olan Musul Kürtleri'nin, Türkiye'yi Irak'a tercih ettikleri söylenebiliyorsa, bunun başlıca nedeni, Halife'ye yani İslam 'a olan bağlılıklarıydı. Musul sorununun çözüme kavuşturulmamış olduğu bir sırada Halifeliğin kaldırılması; İngiltere'nin İslâm etkeni dolayısıyla duyabileceği endişeyi gidermek için, ya da öteki nedenlerle alınmış olsa da, sonuçta Türkiye'nin Musul tezine manevî bir darbe indirmişti. İngiltere'nin Musul'daki bir görevlisi, Halifeliğin kaldırıldığı yolundaki haberi hayretle karşılayıp, inanmakta güçlük çektiklerini yazmaktadır. Bu İngiliz görevlisi, o zamana kadar "Kürdistan'ı patlamaya hazır bir volkan gibi kaynaştıran Türk propagandasının, Kürtlerin Halifeye kesin bağlılıklarına dayandırıldığını, Türkler'in kendi bindikleri dalı kesmelerinin ise, İngiltere için inanılmayacak kadar mükemmel bir şey olduğunu" belirtmektedir. İngiliz görevlisi, "tabii, bu yeni durumdan kendimiz için yararlanmayı ihmal etmedik" diye eklemektedir. Türk Hükümeti'nin Kürt ayaklanmasına karşı aldığı sert önlemler, Musul'daki mahalli Kürt ileri gelenlerinin tepkisine yol açmaktaydı. Bu tepkilerin, İngiltere bakımından yararlanmaya" elverişli bir ortam hazırladığı görülmüyordu⁵.

Burada Ömer Kürkçüoğlu'nun dikkatlerinden kaçan nokta halifeliğin kaldırılmaması(!) hususunda İngiltere'nin oynadığı roldür. İngiltere İslam dünyasındaki

⁴ Yaşar Kalafat, *age.*, s. 184., Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1916)*, Ankara, 1978, s. 290 vd. Şeyh Sait olayının İngiltere boyutu için bk. Robert Olson, *The Emergence Of, Kurdish Nationalism and the Sbeikh Said Rebellion, 1880-1925*, Austin 1969., *age.*, s. 52-92 ve 128-150.

⁵ Yaşar Kalafat, *age.*, s. 185., Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1916)*, Ankara, 1978, s. 290 vd. Şeyh Sait olayının İngiltere boyutu için bkz. Robert Olson, *age.*, s. 52-92 ve 128-150.

mezhebî ayrılığın kışkırtıcısı idi. Dolayısı ile din ve halifelik adına yapılan isyanlar o dönem de yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyetini parçalamaya ve Musul sorununun İngiltere lehine sonuçlandırmaya yönelikti. Kürtleri ve İslam dünyasını düşünen bir İngiltere asla olmayacaktı.

2.1. Sünni Halifelik Kaldırılmaması(!) Yönünde İngiltere'nin Planı

Gerek İstiklal Harbi sırasında gerekse ertesinde yeni devletin kuruluşu sürecinde İstanbul'da bulunan basın, Ankara'daki millî hükümete karşı genelde hasım gibi davrandı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde yürütülen karşı propaganda yeni devleti tehlikeye atıyordu. 1 Kasım 1922'de padişahlığın kaldırılması, peşinden cumhuriyet rejimi gibi demokratik bir sistemin kurulması İstanbul'da odaklanan basında eleştirilere yol açtı. Hele hele halifelik tartışılmaya başlanınca basındaki gizli direniş daha da arttı. Bardağı taşıran olay ise İngiltere Müslümanlar Cemaati başkanları olarak Ağa Han ve Emir Ali'den Başbakan İsmet İnönü'ye ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yönelik mektup oldu. Mektuplar, 5 Aralık 1923 tarihinde Tanin ve İkdam gazetelerinde, 6 Aralık 1923 tarihinde ise Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlandı⁶.

2.2 Hilafet Mektubu

Bu mektup, hilafet konusunda İngiltere'nin tavrını ve politikasını göstermesi açısından çok önemlidir. İngiltere; bunları, sömürge olarak yönettiği Hindistan'daki kendi adamlarına yazdırtmıştır. Mektupta halifelikle ilgili olarak dile getirilen görüşler, öneriler ve istekler, Ağa Han'ın ve Emir Ali'nin değil aslında İngiltere'nin direktifleridir.

Mektubun ana düşüncesi çok açıktır. İngiltere, daha bir aylık devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ni yer yer tehdit ederek hilafete dokunmamasını, bu makamın yetkilerini kısıtlamamasını, hele hele asla kaldırmamasını bildirmektedir. Bu durum, İngiltere'nin Türkiye'de laik bir sistem değil İslâmî bir sistem istediğini açıkça göstermektedir⁷.

2.3. Hilafet ve İngiltere İslam Cemaati

Gazi Cumhurbaşkanımıza Gönderilen Bir mektup Hilafet sorununa ilişkin İngiltere İslam Cemaati Başkanı Ağa Han ve Emir Ali tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 24 Teşrinisani 1923 tarihli mektubu (Tanin'deki çevirisi)

1- Yeni Türkiye'nin samimi dostları, dünyanın bağımsız milletleri arasında tam bağımsızlık konusundaki amaçlarının ve çabalarının övenleri olarak; Büyük Millet Meclisi'nin dikkatini,

⁶ Rıza Zelyut, **İstiklal Mahkemeleri (Meclis Tutanakları)**, Kripto Yayınları, Ankara, 2017, s.218.

⁷ Rıza Zelyut, **age.**, s. 218.

izinle; **halifenin, Sünni mezhepten** oluşan büyük nüfus üzerindeki durumunun şu anki belirsizliğine çekmek arzusundayız.

Halifenin şeref ve etkisinin azalması yüzünden İslamiyet'in manevi gücüne ve bağlarına bir zayıflığın baskın olduğuna dikkat çekiyoruz. Bazı nedenlerden dolayı bu konuda örnekler vermek istemiyoruz. Fakat bu bir özel gerçektir⁸.

2-Söylemeye bile gerek yoktur ki **Sünni mezhebinde halifelik makamı**, Müslüman halkı, büyük bir topluluk hâlinde diğerlerine bağlayan bir bağıdır. Halifelik makamının dış saldırılar ile tehlikeye düştüğü zamanlarda, bütün dünyada Müslümanlık duygusu coşmuş ve Hindistan Müslümanları Türklerin bağımsızlıkları yönünde mücadele ederek İslam toplumunun sembolü olan hilafet makamını yok olmaktan kurtarmak görevini yaptıklarını sanarak Türk milletine sevgi ve yardım etmişlerdir.

O nazım zamanlarda Türklerin davasını ateşli biçimde savunduk. Trablusgarp Savaşı'ndan beri bir İngiliz İslam Cemiyeti, Türk milletinin acılarını ve sorunlarını azaltmak için bütün gücünü ve çalışmasını ortaya koydu. Bu yüzden, bütün Müslümanlarla birlikte ilgilendiğimiz bir sorun hakkındaki istek ve önerilerimizin hükümetinizce hoş karşılanıp dikkate alınacağına eminiz⁹.

3-Önerilerimizden, milletvekillerine dayalı yönetimi aşağı düzeyde gösterip hafife aldığımız anlaşılmalıdır. Saygıyla istediğimiz şey, **Sünni âleminin din başkanlığı** makamının şeriat kurallarına uygun biçimde dokunulmaz yapılmasıdır.

Fikrimizce, halifelik makamının yetkisini kısmak veya Türk siyasal yapısı içinde hilafet makamının bir dinsel yaptırım olduğu niteliğinin yok edilmesi (Türk devlet yapısı içindeki dinsel nitelikli halifelik makamının kaldırılması); İslamiyet'in yeryüzünde sahip bulunduğu manevi kuvvetinin çöküşüne yol açar ki bunu ne Büyük Millet Meclisinin ne Reis Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin onaylamayacaklarından eminiz¹⁰.

4-Düşüncemize göre, halife, **Sünni cemaatın** birliğini temsil eder. Türk milletinin bir ferdinden ve kurucu milletin soyundan olması, Türkiye'nin İslam milletleri arasında üstün bir konumda olmasını sağlar¹¹.

5-On dört yüzyıldan beri, **Sünni mezheplerinde ortak bir din kuralı** olarak kabul edilen ilkeye gör,. Peygamberin vekili olan halif,. **Sünnilerin** imamı olduğundan, **Sünniler** arasında

⁸ Rıza Zelyut, **age.**, s. 220.

⁹ Rıza Zelyut, **age.**, s. 221.

¹⁰ Rıza Zelyut, **age.**, s. 222.

¹¹ Rıza Zelyut, **age.**, s. 222.

bağlantıyı yaratmakla varlık kazanmıştır. Bu ilke, İslam dünyasında bir nifak çıkartmaksızın Müslümanların düşüncesinden atılamaz¹².

6-Yüce makamınızın bildiği üzere, halifenin maddi kuvvetlerini yitirmiş olduğu zamanlarda bile İslam hükümdar ve reisleri milletlerini yönetebilmek ve halkı ibadete yönlendirmek için halifeye bağlı kalıyorlardı.

İslamiyet'in büyük bir manevi güç olarak kalması için halifelik makamının konumu ve şerefi hiçbir zaman papanın yerinden ve onurundan daha düşük olmamalıdır¹³.

7-Bu ve buna benzer kuvvetli sebeplerden dolayı, biz Türkiye'nin hakiki dostları sıfatıyla Büyük Millet Meclisinin ve Türkiye'nin büyük ve aydın ulularından ve önderlerinden saygıyla isteriz ki:

Halifelik makamı, İslam topluluklarına güven ve saygı verecek ilkeler çerçevesinde İslamiyet'in manevi ve dinsel dayanışmasını korumaya hizmet eder bir duruma getirilsin. Bundan Türk devletinin kuvvet ve onuru da artacaktır.

İmzalar: Ağa Han-Emir Ali¹⁴

İkinci bir çevirisi olan mektup İngiltere'nin direktifleri ile hazırlanmış Türkiye Cumhuriyetine direktif verir tarzda kaleme alınmıştı. **Sünni mezhebinin temsilciliği ifadesi ise sık sık vurgulanıyordu.** Halifeliğin sadece bir mezhep temsilciliği anlamına gelmediğini bilmemek saflık olurdu. Laik Türkiye Cumhuriyeti din elden gidiyor gibi yalanlara kulak asılmıyordu ve İngiltere'nin aklına da ihtiyacı yoktu. Bunu anlayan İngiltere de her fırsatta Türkiye'ye güçlük çıkartacaktı.

Halifelik konusunda yapılmak istenen vurgunculuğu bu mektup çerçevesinde özetledikten sonra o yıllarda İngilizlerin teşviki ile çıkartılan isyanlara tekrar dönebiliriz:

7 Ağustos 1924 tarihinde Han Gediği olayı ile Nasturilerin Hakkâri'de ayaklanması, Hükümetin dikkatini bölgeye çekmiş, misyoner kılığındaki İngiliz subaylarının örgütledikleri Nasturilerin ÇAL (Çukurca), Oramer Çölemerik, Beytüşabab ve Habur suyu civarındaki ayaklanmaları üzerine Cafer Tayyar Paşa 14 Ağustos 1924'de ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmiş, isyanı bastırmak için bölgeye gönderilen birlikler faaliyette iken 4 Eylül günü; Yüzbaşı İhsan, Teğmen Vanlı Hurşit, Teğmen Rasim, Teğmen Ali Rıza ve Teğmen

¹² Rıza Zelyut, **age.**, s. 222.

¹³ Rıza Zelyut, **age.**, s. 223.

¹⁴ Rıza Zelyut, **age.**, s. 223.

Tevfik 270 er ile birlikte, 10 otomatik ve 300 tüfekte firar edip, isyancılar tarafına katılmışlardı¹⁵.

4 Ocak 1925 günü Şeyh Sait Şuşarın Gökoğlan Bucağı'nın Kırıkhan köyünde bazı aşiret reisleri ile bir toplantı yapmış, toplantı sonunda bir bildiri yayınlanmıştır. Piran'da mahalli jandarma, aranmakta olan asker kaçağı, şeyhin iki adamını tutuklamaya kalkınca, jandarmalarla şeyhin adamları arasında çıkan çatışmada bir jandarma erinin şehit olması isyanın öne alınmasına sebep olmuştur. Bu tarihte isyan fiilen başlamıştır. Şeyh Sait olayı, müteakip 14 Şubat 1925 tarihinde Emir-ül Mücahiddin Muhammed Sait Nakşibend¹⁶i imzası ile, daha önce hazırlanan beyannamelerle birlikte dağıtılmış, 16 Şubat 1925'de kendisine katılan Asilerle birlikte Genç'in merkezi Darahini'ye gitmiştir¹⁷. 13 Şubat 1925'de başlayan Şeyh Sait ayaklanması, 15 Nisan 1925 tarihine kadar iki ay devam etmiştir, isyan kısa zamanda Genç, Çabakçur, Muş, Diyarbakir, Elazığ, Tunceli, Palu, Çermik Silvan dolaylarına yayılmıştır. İsyanın Çabakçur cephesinde, Melekanlı Şeyh Abdullah, Diyarbakir cephesinde bizzat Şeyh Sait, Maden Cephesinde, Şeyh Saitin kardeşi Şeyh Abdurrahim, Siverek cephesinde Şeyh Eyüp, askerlere komuta etmekte idiler. 7. Kolordu Komutanı Mürsel Paşa bir yandan gerekli tedbirleri alırken diğer yandan şeyhi isyandan vaz geçirmek için, O'nun güvendiği kişileri nasihat heyeti olarak kendisine göndermiştir Bunu 21 Şubat günü Piran'ın hükümet kuvvetlerince geri alınması takip etmiştir. Şeyh Sait bunun üzerine isyandan vaz geçme eğilimi göstermiş, fakat, çevresindeki ele başlarından Ömer Faro ile Liceli Abdülsamed'in tehdidi altında kalarak isyana devam etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti, 21 Şubat günü bölgede sıkı yönetim ilân etmiş, B.M. Meclisinde Hiyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmış, yeterli hassasiyeti göstermediği kanaati ile Başbakan Fethi Okyar istifaya zorlanmıştır. 12 Mart 1925'de istifası kabul edilen Okyar'ın yerine 24 Mart 1925'de İsmet Paşa Başbakanlığa seçilmiş ve hükümeti kurmuştur. Bu hükümet zamanında sıkı yönetim ilânı, Takrir i Sükûn Kanunu çıkarılmış İstiklâl Mahkemeleri ihdas edilmiştir¹⁸.

Bu tarihten önce 7 Mart 1925'de Şeyh Sait kuvvetleri ile Diyarbakir önlerine gelmiş, Diyarbakir'e saldırmış, bu saldırı 11 Mart'ta tekrarlanmış, fakat her iki saldırıda geri püskürtülmüştür. 24 Mart'ta Ordumuz genel tenkil hareketine girişmiş, Ordu Müfettişi Kâzım

¹⁵ Abdülhadi Toplu, **Tarih İçindeki Anadolu Sakinleri ve İsyanlar-Ayaklanmalar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s.354-355.

¹⁶ Şeyh Sait ve benzerlerinde bahsi geçen sözde Nakşi isyanlarının Türkistan Ahmet Yesevî ve Şah-ı Nakşibendi geleneğine bağlı Nakşilikle herhangi bir ilgisi kalmamıştı. Sadece feodal ve politik bir yapılanmaya dönüşmüştü. Kolaylıkla emperyalist devletlerce kullanılabilmişlerdir. Maalesef belgesiz ve araştırmacı tarihçi olmayan Necip Fazıl Kısakürek'e göre Doğu Anadolu'da çok etkili bir Nakşi şeyhidir ve son devrin din mazlumlarındandır.

¹⁷ Abdülhadi Toplu, **age.**, s.355-356.

¹⁸ Abdülhadi Toplu, **age.**, s. 356-357.

Paşa (Orbay), Kolordu komutanı Mürsel Paşa (Bakü), Tümen komutanı Osman Paşa, Fırka Komutanı Kâzım Paşa (Dirik) ile Cemil Cahit (Toydemir) Paşa harekâta görevlendirilmişlerdir. 23 Mart'ta Hınıs'a giren Osman Paşa 24 Mart'ta kasabadan asileri çıkarmıştır, isyan liderlerinden Hasananlı Halit ve Şeyh Sait'in oğlu Ali Rıza, Kerem İran'a kaçmışlardır. Devlet güçleri daha sonra Piran ve Maden'e girmişlerdir. 1 Nisan'da Hani, 6 Nisan'da Palu, 8 Nisan'da Çabakçur, 12 Nisan'da Darahini asilerden temizlenmiştir. Nisan ortalarında çözülen isyancılar takip edilip, isyan elebaşlarının çoğu ele geçirilmiş, 14 Nisan'da bozgunu sezen Şeyh Sait; İran'a kaçmak isterken, Kayınbiraderi Binbaşı Kasım'ın İhbarı Sonucu, Vartonun Çarbohor mevkiinde diğer asilerle birlikte yakalanmıştır. Bu yakalanışta, Kayınbiraderi Kasım bey kadar, Muş-Bitlis güzergâhını kullanıp, kaçmasına fırsat vermeyen Muş halkının da fonksiyonu büyük olduğu için, isyancıların Muş halkına karşı husumetleri hâlâ devam edip gelmektedir¹⁹.

Daha sonra Doğu Anadolu'daki gelişmelerde İstanbul basını ile İngilizlerin, rolü olduğu anlaşıldı. Cumhuriyet'in ilk günlerinde, İstanbul'daki İngiliz Elçiliği raporlarıyla İstanbul gazetelerinin yazılarını yan yana koyup karşılaştırınca insan şaşırıp kalınıyordu. Kim kimden esinleniyor pek belli değil ama iki taraf da ağız birliği yapıyor ve Cumhuriyet'i acımasızca hırpalıyordu. İngiliz diplomatları. "*Türkler savaşta birleşir, barışta birbirine düşer*" gibi düşünceler ve beklentilerle hareket ediyordu. Elçi Lindsay, Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin pek uzun ömürlü olamayacağı, Ankara'nın da başkent olarak kalamayacağı mesajını veriyor, dolayısıyla Ankara'da büyükelçilik açılmamasını savunuyordu. Lindsay, Türkiye Cumhuriyeti'ne birkaç yıllık ömür biçiyordu²⁰!

Sonuç

Şeyh Sait ayaklanması, İngiltere'nin Musul tezini güçlendirmiş, İngiltere'ye yaramıştır. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Milletler Cemiyeti Meclisi, 16 Aralık 1925 tarihinde Musul konusunda İngiltere'nin isteği doğrultusunda bir karar aldı. Yani Musul vilayetinin Irak'a bırakılmasına karar verdi. Türkiye, Musul için İngiltere'ye savaş açabilecek durumda değildi; çaresiz, Milletler Cemiyeti kararını kabul etmek durumunda kaldı. 5 Haziran 1926'da, Ankara'da, Türkiye-İngiltere ve Irak hükümetleri arasında Hudut ve İyi Komşuluk İlişkileri Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma üzerine İngiltere'nin Türkiye'ye karşı düşmanca davranışları ve kışkırtmaları azaldı. Türkiye-Irak sınırında nispi bir güvenlik sağlanmış oldu²¹.

¹⁹ Abdülhadi Toplu, *age.*, s. 357-358.

²⁰ Bilal Şimşir, *age.*, s.26-27.

²¹ Bilal Şimşir, *age.*, s.31.

Kaynaklar

Kalafat Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı, Karakteri, Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Boğaziçi Yayınevi, Ankara, 1992.

Şimşir Bilal, **Kürtçülük II (1924-1999)**, Bilgi Yayınevi, 2009.

Toplu Abdülhadi, **Tarih İçindeki Anadolu Sakinleri ve İsyanlar-Ayaklanmalar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.

Zelyut Rıza, **İstiklal Mahkemeleri (Meclis Tutanakları)**, Kripto Yayınları, Ankara, 2017.